

СИСТЕМА І ФУНКЦІЇ РАДЯНСЬКИХ КАРАЛЬНИХ ОРГАНІВ РСФРР ТА УСРР У ПЕРІОД ЇХ ФОРМУВАННЯ

Кульгавець Х. Ю.

У статті розкриваються передумови створення та організаційно-правові засади діяльності складної системи радянських державних силових структур у РСФРР та УСРР упродовж 1917 - початку 1920-х років. Окрім того, послуговуючись центральними та відомчими нормативно-правовими актами, зосереджується увага на завданнях органів внутрішніх справ та державної безпеки щодо приборкання антирадянських проявів серед населення.

Ключові слова: контрреволюція, НКВС, радянські органи внутрішніх справ, радянські органи державної безпеки.

В статье раскрываются предпосылки создания и организационно-правовые основы деятельности сложной системы советских государственных силовых структур в РСФСР и УССР на протяжении 1917 - начала 1920-х годов. Кроме того, пользуясь центральными и ведомственными нормативно-правовыми актами, концентрируется внимание на задачах органов внутренних дел и государственной безопасности по обузданию антисоветских проявлений среди населения.

Ключевые слова: контрреволюция, НКВД, советские органы внутренних дел, советские органы государственной безопасности.

The article deals with the preconditions for development and organizational and legal framework of complex extensive system of Soviet state security forces in the Russian SFSR and the Ukrainian SSR during 1917 - early 1920's. In addition, employing central and departmental regulatory acts, focuses attention on the tasks of the Interior and State Security on curbing anti-Soviet manifestations among the population.

Keywords: NKVD, counterrevolution, Soviet bodies of internal affairs, Soviet state security bodies.

Традиційно, відповідно до визначених функцій, присяги, складеної на вірність власному народові, співробітники ОВС повинні стояти на сторожі громадського порядку, запобігати правопорушенням, боротися зі злочинністю, забезпечувати особисту безпеку громадян. Утім, історично складалось так, що ці завдання не завжди були пріоритетними в їх діяльності. У розглянутий період радянські органи внутрішніх справ існували не як система незалежних правоохоронних органів, а як органічна, невід'ємна частина єдиного, жорстко централізованого карального механізму сформованої політичної системи. Частково виконуючи функції, притаманні їм як традиційному правоохоронному органу, вони фактично були слухняними виконавцями репресивної політики більшовицької держави. Отже, активне використання співробітників ОВС як «законного» знаряддя політичних репресій, можливо, стало одним із факторів деформованого сприйняття суспільною свідомістю інституту правоохоронних органів виключно як карального, а не правоохоронного механізму. Водночас в умовах реформування сучасної української міліції в демократичний правоохоронний орган (поліцію європейського зразка)

важливо вивчити вітчизняний історико-правовий досвід (позитивний і негативний) діяльності цих органів, для того, щоб запобігти в майбутньому перетворенню цієї силової структури на репресивну.

Різні аспекти створення та діяльності радянських органів внутрішніх справ у досліджуваній період були предметом дослідження історико-правових праць таких науковців, як С.В. Біленко, О.Я. Малигін, Р.С. Мулукаєв, А.І. Рогожин та ін. Серед наукових публікацій сучасних вітчизняних авторів цінну інформацію для вивчення представленої проблематики віднаходимо в роботах, зокрема Ю.В. Котляра, М. Дорошка та ін. У цій та інших наукових розвідках наш науковий інтерес становить специфічний напрям діяльності радянських каральних органів - функція боротьби з антирадянським рухом опору.

У статті ставимо за мету висвітлення проблематики щодо організаційно-правових основ створення та специфіку функціонування розгалуженої системи радянських органів внутрішніх справ і державної безпеки, передусім у частині виконання політичних завдань радянської верхівки.

Установлення робітничо-селянської влади після Жовтневого перевороту в Росії 1917 р. на чолі з комуністичною партією і масові народні протести, викликані опором її політиці щодо докорінних змін суспільного ладу, вимагали організації потужної радянської системи державних адміністративно-силових структур, які б ефективно захищали інтереси нової «соціалістичної» держави, передусім, від так званих контрреволюційних настроїв. Відтак, захопивши владу, більшовики усунули попередні «старорежимні» центральні та місцеві органи охорони правопорядку й почали створювати свою систему каральних органів «нового типу».

Принагідно звертаємо увагу на те, що офіційно поняття «правоохоронні органи» було введено в юридичний обіг у РСР лише в кінці 1950-х - на початку 1960-х рр. [1, 35].

Створення в жовтні 1917 р. Народного комісаріату внутрішніх справ (НКВС) - центрального органу в галузі охорони правопорядку та боротьби зі злочинністю, започаткувало формування радянських органів внутрішніх справ (ОВС). НКВС був сформований у складі уряду (Ради народних комісарів (РНК)) на чолі з В. Леніним на II Всеросійському з'їзді Рад. Водночас 28 жовтня 1917 р. НКВС РСФРР прийняв постанову «Про робітничу міліцію», якою юридично закріпив створення спеціального карального органу охорони соціалістичного порядку [2, 11]. А вже в серпні 1918 р. при НКВС РСФРР було створене управління міліції, реорганізоване в жовтні 1918 р. у Головне управління робітничо-селянської міліції. Спільна інструкція НКВС і НКЮ (Народний комісаріат юстиції) від 12 жовтня 1918 р. щодо організації робітничо-селянської міліції закріплювала організаційну структуру міліції. В інструкції вперше було подано правове визначення поняття «радянська робітничо-селянська міліція», яку розглядали, як «виконавчий орган Робітничо-Селянської центральної влади на місцях, що перебуває в безпосередньому віданні місцевих Рад і підпорядковується загальному керівництву НКВС УСРР» [3, 84].

Замінивши поняття «поліція» на «міліція» (з латин. *militia* – військо, ополчення), більшовицька влада мала за мету наголосити саме на класовому, робітничо-селянському характері нового органу правопорядку, який прийшов на зміну попередній, на думку більшовиків, каральній «буржуазній антинародній» структурі. Така назва закріпилася й за органами, які функціонували не лише в СРСР, а й в інших колишніх соціалістичних країнах: Болгарії, Польщі, Румунії, Югославії.

Після утворення 12 (25) грудня 1917 р. Української СРР, у складі РНК УСРР був сформований республіканський НКВС, а вже в березні 1920 р. організовано Головне управління міліції (ГУМ) – центральний керівний орган міліції підконтрольний НКВС [4, 58].

Варто наголосити, що новостворені радянські республіки зазвичай застосовували нормативно-правову базу РСФРР, яка регламентувала діяльність республіканських ОВС двома способами: прямого поширення дії нормативних актів РСФРР на території конкретної радянської республіки та використання нормативно-правових актів РСФРР як взірця для розробки власної законодавчої бази. Перший спосіб широко використовувався в 1919–1920 рр. Латвійською, Білоруською і Азербайджанською радянськими республіками. Другий спосіб отримав поширення в Українській, Литовській, Вірменській, Грузинській союзних республіках. Зокрема, прийнята 9 лютого 1919 р. інструкція РНК УСРР щодо організації робітничо-селянської міліції значною мірою спиралася на положення згадуваної інструкції НКВС та НКЮ РСФРР від 12 жовтня 1918 р. «Про організацію радянської робітничо-селянської міліції» [3, 84].

Отже, і надалі зразком для правового регулювання організації й діяльності міліції УСРР слугувало законодавство РСФРР. Зокрема, основою Постанови Ради оборони УСРР від 30 липня 1919 р. «Про воєнізацію міліції» і Положення від 14 вересня 1920 р. «Про робітничо-селянську міліцію УСРР» став декрет РНК РСФРР від 3 квітня 1919 р. «Про радянську робітничо-селянську міліцію», а також Положення від 10 червня 1920 р. «Про робітничо-селянську міліцію РРФСР», затверджене постановою ВЦВК і РНК. Ці декрети закріплювали принцип «воєнізації міліції» [3, 83]. Воєнізація міліції дозволила доволі швидко перетворити її в суто бойові частини для придушення численних антирадянських повстань, тим самим виконуючи не тільки правоохоронні та адміністративні завдання, але й політичні та військові.

Звісно, більшовицька верхівка усвідомлювала, що боротьба із будь-якими формами опору могла успішно реалізовуватись за допомогою надзвичайних заходів застосовуваних каральними органами, наділеними особливими повноваженнями. З огляду на це, 7 (20) грудня 1917 р. рішенням РНК РСФРР була організована Всеросійська надзвичайна комісія по боротьбі з контрреволюцією, спекуляцією та саботажем (ВНК, рос. – ВЧК), на чолі з Ф. Дзержинським. Створення ВНК фактично поклало початок зародженню радянських органів державної безпеки – основних органів у репресивному механізмі радянських силових структур.

Разом з тим, згідно з інструкцією НКЮ від 19 грудня 1917 р. «Про революційний трибунал» і постановою ВЦВК від 6 жовтня 1918 р. «Про підсудність революційним трибуналам» встановлювалася підслідність справ ВНК, яка охоплювала також справи, пов'язані із саботажем державної заготівлі хліба та селянським рухом опору [5, 69]. Принагідно зазначимо, що революційні трибунали, як

органи надзвичайної юстиції, стали першими судовими органами, які здійснювали кримінально-репресивну політику держави як у центрі, так і на місцях. Нормативні акти, що видавались радянськими керівними органами, не визначали жодних санкцій, тим самим закріпивши за трибуналами право самостійного вибору виду покарання і порядок його виконання. Отже, діяльність трибуналів заклала підвалини для формування такої каральної політики держави, яка в кінцевому підсумку призвела до масових репресій, а відсутність нормативно-правової бази, яка б чітко регламентувала діяльність трибуналів, дозволила сформувати судовий орган, що ґрунтувався не на здійсненні правосуддя, а на суто партійному класовому замовленні [5, 73–74].

Унаслідок прийняття декрету РНК РСФРР від 5 вересня 1918 р. «Про червоний терор» повноваження ВНК розширились. У ньому, зокрема, йшлося: «При даній ситуації забезпечення тилу шляхом терору є прямою необхідністю. Підлягають розстрілу всі особи, котрі мають відношення до білогвардійських організацій, змов і службових злочинів...» [6, 16]. Як випливає з цього нормативного документа, ВНК набувала права винесення та виконання вироків аж до вищої міри покарання, ізоляції класових ворогів у концентраційних таборах, розстрілів осіб, причетних до проявів антирадянської діяльності. Окрім того, у вказаному документі офіційно в радянське законодавство були введені терміни «терор», «концтабір» [7, 8]. Ці положення згодом були закріплені в Кримінальному кодексі СРСР 1926 р.

Отже, ВНК об'єднувала в собі всі чотири функції кримінальної юстиції (розшук, слідство, правосуддя і виконання покарання), що зовсім не сприяло, навіть з формальної точки зору, забезпеченню елементарної законності та охороні особистих прав громадян [8, 46].

В УСРР Всеукраїнська Надзвичайна комісія (ВУНК) була створена при Відділі внутрішніх справ у грудні 1918 р. на підставі декрету Тимчасового уряду України «Про організацію Всеукраїнської Надзвичайної комісії» [9, 12]. Оскільки в кінці 1918 р. – на початку 1919 р. народні комісаріати в Україні ще не були створені, то при Тимчасовому уряді діяли відділи, які керували певною галуззю. Постановою уряду УСРР «Про Всеукраїнську, фронтів і місцеві надзвичайні комісії» від 27 грудня 1918 р. було затверджено організаційні завдання ВУНК. Згідно з цим нормативним актом ВУНК залишалась у складі відділу внутрішніх справ (пізніше – НКВС) і одночасно підпорядковувалась безпосередньо уряду. Таким чином, відсутність чіткого визначення її правового статусу в державному апараті та «подвійна підпорядкованість» створювали суттєву правову колізію у взаємодії з іншими органами. Хоча НКВС і НКЮ отримали право контролювати діяльність ВУНК, все ж остання залишалась абсолютно самостійною в здійсненні арештів, обшуків, розстрілів і звітувала лише РНК і ЦВК [10, 111].

Варто відзначити, що організаційно-правові засади діяльності ВУНК та порядок її підпорядкування керівним державним органам упродовж 1917–1920 років неодноразово піддавались змінам. Зокрема, на основі затвердженого Положення про ВУНК від 30 травня 1919 р. вона повністю підпорядковувалась безпосередньо НКВС УСРР. А вже в 1920 р. створене Центральне управління надзвичайних комісій в Україні мало в системі українського радянського апарату такий самий правовий статус, як і ВНК у РСФРР, тобто підпорядковувалась безпосередньо урядові.

Постанова НКВС УСРР від 27 лютого 1919 р. «Про організацію відділів управління при виконкомах» запроваджувала певний порядок організації місцевих надзвичайних комісій (НК), які створювались при виконкомах Рад, а також передбачала тісний зв'язок органів боротьби з контрреволюцією із місцевими виконкомами Рад [9, 12, 22]. Загалом апарат НК УСРР до кінця 1920 р. нараховував 5220 працівників [9, 37].

Згодом були створені спеціальні війська ВНК і частини особливого призначення (ЧОП, рос. - ЧОН), які призначались для придушення озброєних антирадянських повстань, охорони транспортних комунікацій і прикордонної зони, охорони «революційного порядку». Діяльність ЧОП припинилась лише із повною ліквідацією явища «політичного бандитизму» [11, 23-24].

Окрім того, з метою сприяння органам внутрішніх справ та держбезпеки в боротьбі з антирадянським повстанським рухом широко залучалось місцеве населення, зокрема озброєні члени комітетів незаможних селян (КНС). Ефективність здійснюваної ними роботи підтверджувалась, зокрема, положенням НКВС УСРР від 12 серпня 1922 р., згідно з яким до структури НКВС було включено відділ КНС [4, 58]. Без сумніву, КНС зробили свій вагомий внесок у розбрат в українському селі, розпалювання класової ненависті і ворожнечі, адже бідні селяни виступали за продовження більшовицької політики розкуркулення, а заможні - бажали розпустити КНС і повернути своє брутально вилучене радянською владою майно за правом сильного.

Навесні 1919 р. Центральний комітет РКП (б) і Радянський уряд ухвалили рішення про об'єднання керівництва ВНК і НКВС. У результаті 16 березня 1919 р. ВЦВК призначив Ф. Дзержинського головою ВНК і одночасно наркомом внутрішніх справ РСФРР [6, 65]. Таке злиття сил і засобів ВНК і НКВС сприяло значно посилити координацію діяльності цих органів у боротьбі з масовими контрреволюційними проявами.

Отже, упродовж 1917-1919 років почали закладатися певні організаційно-правові основи єдиної системи радянських органів внутрішніх справ та держбезпеки, робились перші кроки щодо формування правової бази їх побудови і діяльності. Утім, правова база в перші роки становлення радянської влади мала тимчасовий, нестабільний і надзвичайний характер, тобто при виданні нормативно-правових актів вищі органи більшовицької влади керувались вимогами конкретної ситуації.

Як відомо, суть нового процесу, що розпочався наприкінці 1921 р. і отримав назву нової економічної політики (НЕП), супроводжувався ґрунтовним переглядом правової політики радянських органів. Окрім вжиття економічних заходів, запровадження НЕПу полягало також у частковій реабілітації традиційних правових теорій, концепцій, інститутів, зокрема інституту законності (правда, «радянської, революційної»). Про необхідність укріплення законності вперше публічно йшлося на IX Всеросійському з'їзді Рад, який постановив, що «зміцнення радянської влади ззовні та всередині дозволить звужити коло діяльності ВНК та її органів, а завдання боротьби із порушенням законів Радянських республік покласти на судові органи» [12, 35].

Зважаючи на те, що надзвичайні комісії в очах населення, та навіть самих чекістів, набули грізної слави суто репресивних органів, партія більшовиків взяла курс на ліквідацію цієї зловісної структури. Офіційними причинами реорганізації такого виду «правоохоронних

органів» називали: закінчення громадянської війни, цілковите й остаточне утвердження радянської влади, перехід до НЕП. Про інші причини можна судити з колись таємних, а нині відкритих матеріалів внутрішньовідомчого характеру, де йдеться про численні зловживання, безчинства, свавілля місцевих НК і значну бюрократизацію чекістського апарату [13, 14].

Відтак, згідно з декретом ВЦВК від 6 лютого 1922 р. «Про ліквідацію ВНК і про правила обшуків, виїмок і арештів», ВНК та її місцеві органи припинили існування, а при НКВС РСФРР було створено Державне політичне управління (ДПУ, рос. - ГПУ). Правовий статус і завдання цього органу визначав той-таки декрет, відповідно до якого ДПУ відразу не отримало права позасудової репресії, що деякі дослідники епохи НЕПу розглядали як відмову від пріоритету каральної політики, як ознаку деякої лібералізації режиму, відступу від звичної репресивної практики більшовиків. Серед аргументів на користь цього твердження наведено також факт установлення прокурорського нагляду за діяльністю ДПУ, прийняття Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів РСФРР і УСРР 1922 р., затвердження Положення про судоустрій, на основі якого скасовувались трибунали, окрім військових. ДПУ звільнялось від раніше покладених на нього функцій щодо боротьби зі спекуляцією, посадовими та іншими злочинами, і всі справи за цими злочинами передавались у народні суди і революційні трибунали за приналежністю. Однак уже у 1922 р., згідно з нормативними актами ВЦВК, були розширені повноваження ДПУ. Зокрема, 27 квітня 1922 р. ДПУ отримало право розправи безпосередньо на місці скоєння злочину щодо «бандитських елементів». А вже 28 вересня 1922 р. на засіданні Політбюро партії більшовиків була прийнята секретна постанова, згідно з якою ДПУ надавалося право позасудових репресій - аж до розстрілів та заслання [14, 47].

В УСРР на підставі Постанови ВУЦВК «Про ліквідацію Всеукраїнської надзвичайної комісії і про організацію Держполітуправління» від 22 березня 1922 р. ВУНК, як у Росії, була реорганізована в ДПУ у складі НКВС. Ново-призначений голова ДПУ УСРР В. Манцев 7 травня 1922 р. видав наказ, яким визначалась структура і завдання ДПУ. Відносно керівництво діяльністю ДПУ покладалось на НКВС [15, 181]. У 1923 р. новий керівник ДПУ В. Балицький зайняв до того ж ще й посаду наркома внутрішніх справ [16, 53]. ДПУ було наділено значно більшими репресивними повноваженнями, аніж перед тим ВУНК, і ці повноваження щораз розширювалися з плином часу.

Значне розширення спеціальних повноважень ДПУ закріпили також постанови про боротьбу з бандитизмом (приміром, від 16 жовтня 1922 р. і 9 травня 1924 р.). Зміст цих документів свідчить про те, що прийняття КК та КПК практично не вплинуло на звичну репресивну діяльність ДПУ, тобто навіть в умовах розвою НЕПу в радянській державі широко практикувалося позасудове покарання. Для забезпечення ефективної професійної діяльності, передусім боротьби з антирадянськими виступами, у розпорядженні ДПУ була добре організована розгалужена потужна мережа агентів та інформаторів, з огляду на це вся, суттєва інформація, яка цікавила владу, зокрема й приватні розмови, негайно ставала відомою спецслужбам [17, 211]. Аналогічну мережу активно формували й удосконалювали органи НКВС, міліції, прикордонники тощо.

У результаті підписання «Договору про створення

СРСР» від 30 грудня 1922 р. Президія ВЦВК СРСР затвердила Положення від 15 листопада 1923 р. «Про об'єднане державне політичне управління (ОДПУ) СРСР та його органи», тим самим створивши потужний централізований спеціальний орган державної безпеки. На основі згаданого положення була створена колегія ОДПУ, яка стала органом позасудового покарання. При ОДПУ СРСР та місцевих органах ОДПУ були створені т. зв. трибунали (трійки), котрі виконували роль судових органів. Постановою ВЦВК СРСР від 28 березня 1924 р. був створений ще один позасудовий орган – Особлива нарада та її регіональні представництва при ОДПУ – насамперед задля здійснення адміністративних висилок, переселень та ув'язнень у концентраційні табори «антирадянських елементів». До їх функцій також належало винесення вироків у прискореному порядку протягом 15 хвилин без виклику свідків, з негайним приведенням вироку до виконання. Здійснення такого «правосуддя» дозволяло в короткі терміни репресувати величезну кількість осіб. При цьому принципи, наприклад, об'єктивності слідства не тільки порушувалися, але й відкрито ігнорувались, а оскільки завданням «трійок» і особливих нарад було саме масове і швидке репресування «ворогів народу», а не з'ясування вини підсудних, то такий порядок винесення вироків для влади був зручнішим та ефективнішим [18, 106]. Цікаво, що зі створенням Верховного Суду СРСР нагляд за законністю дій ОДПУ був покладений на Прокурора Верховного Суду СРСР, проте, зрозуміло, така норма залишалась суто декларативною і формальною [13, 17].

Наприкінці 1920-х – на початку 1930-х рр. система ОВС стала однією з фундаментальних підвалин тоталітарного політичного режиму. Логічним завершенням заходів з організації єдиної системи органів внутрішніх справ стала постанова ВЦВК СРСР від 10 липня 1934 р. Цією постановою ОДПУ було реорганізоване й увійшло до складу НКВС. Указаним документом на НКВС СРСР поклалися такі завдання: забезпечення громадського порядку і державної безпеки, охорона суспільної (соціалістичної) власності, запис актів громадянського стану, прикордонна охорона тощо. Отже, у складі НКВС СРСР були утворені: Головне управління державної безпеки, Головне управління робітничо-селянської міліції, Головне управління прикордонної та внутрішньої охорони, Головне управління пожежної охорони, Головне управління виправно-трудова таборів і трудових поселень, адміністративно-господарське управління.

Варто звернути увагу на те, що в радянській та іноземній літературі зазначено, що базовим правовим документом, який регламентував діяльність радянських органів держбезпеки і внутрішніх справ у період 1920–1950 років, було згадуване нами положення про ДПУ від 6 лютого 1922 р. Однак існувало ще й таємне положення про НКВС, яке було затверджене на засіданні політбюро ЦК ВКП(б) 15 липня 1934 р. Відповідно до цього акта були визначені повноваження НКВС, його основні оперативні засоби, необхідні для виконання покладених завдань, а саме: 1) інформування, розшук, спостереження, арешт, виїмка, обшук; 2) агентурне спостереження за злочинними чи підозрюваними групами і організаціями; 3) реєстрація виявлених і підозрілих у злочинній діяльності осіб та заведених справ на них; 4) облік засуджених осіб та виселенців і здійснення спеціального нагляду за ними; 5) перегляд кореспонденції тощо [19, 358]. Отже, важливий акт, який регламентував правовий статус, напрями

оперативної діяльності, форми і методи роботи ОВС, був прийнятий у вигляді таємного рішення політбюро ЦК ВКП(б), зрештою, як і інші нормативно-правові акти такого характеру.

Крім того, уже 5 листопада 1934 р. ВЦВК і РНК СРСР затвердили постанову «Про Особливу нараду при НКВС СРСР», за якою наркомат внутрішніх справ здобував право «застосовувати до осіб, визнаних соціально небезпечними: а) заслання на строк до 5 років під гласний нагляд у місцевостях, список яких установлювався наркомом внутрішніх справ СРСР; б) вислання на строк до 5 років під гласний нагляд із заборобою проживання у столицях, великих містах і промислових центрах СРСР; в) утримання у виправно-трудова таборах строком до 5 років; г) вислання за межі СРСР іноземних суспільно небезпечних громадян» [20, 84].

Проведений аналіз опрацьованого матеріалу дозволяє стверджувати, що органи внутрішніх справ та державної безпеки в представлений період були основною силовою структурою державного механізму, яку використовували для вирішення складних різнобічних політичних завдань партії більшовиків з метою надійного захисту нового суспільного устрою. Спільною ознакою діяльності радянських каральних органів (ВРК-ВНК-ДПУ-ОДПУ-НКВС) 1917–1920-х рр. була врегульованість офіційними законодавчими актами лише в загальних рисах. Значна концентрація законодавчої, виконавчої та судової влади в руках верхівки компартії й більшовицького уряду призвела до взаємопроникнення, дублювання державних функцій, зрощення і правових інститутів, і інститутів управління державою. З огляду на це, стрімкий розвиток політики масових репресій і терору на державному рівні в країні був закономірним, оскільки реальна влада в державі належала компартійній верхівці. Окрім того, важливою особливістю діяльності радянських ОВС того періоду було виконання ними тимчасової спеціальної функції – боротьби з українським національно-визвольним повстанським рухом, який отримав специфічну назву «політичний бандитизм».

Література

1. Камалова Г.Т. Специфика реализации правоохранительной функции Советским государством в условиях нэпа / Г.Т. Камалова // Вестник Южно-Уральского государственного университета. – 2006. – № 5. – С. 33–41. – (Сер. «Право», вып. 7). – Библиогр.: с. 41.
2. Биленко С.В. На бессмертном посту (из истории советской милиции) / Семен Владимирович Биленко. – М.: Всесоюзное общество «Знание», 1969. – 48 с. – Библиогр.: с. 47 и в подстроч. примеч.
3. Мулукаев Р.С. Из истории строительства рабочей-крестьянской милиции в советских республиках 1918–1924 гг. / Роланд Сергеевич Мулукаев // Правоведение. – 1973. – № 4. – С. 83–90. – Библиогр. в подстроч. примеч.
4. Советская милиция: история и современность (1917–1987) / [А.П. Косицын, Р.С. Мулукаев, С.В. Биленко и др.]; под ред. А.В. Власова. – М.: Юрид. лит., 1987. – 336 с. – Библиогр. у подстр. прим.
5. Колотков М.Б. Революционные трибуналы Советской России в 1917–1922 гг.: организационное строительство и правовая деятельность (на примере Курской губернии) / М.Б. Колотков // Актуальные проблемы российского права. – 2008. – № 4. – С. 68–74. – Библиогр. в подстроч. прим.

6. Биленко С.В. Советская милиция России (1917-1920 гг.) : учеб. пособ. / Семен Владимирович Биленко. - М., 1976. - 96 с. - Библиогр. в подстроч. примеч.

7. Баранцева Е.Л. Организационно-правовые основы и механизм политики репрессий в Вятском крае, ноябрь 1917 - декабрь 1934 г.: историко-правовое исследование : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теория и история права и государства; история учений о праве и государстве» / Елена Леонидовна Баранцева. - Нижний Новгород, 2005. - 29 с.

8. Пожидаев А.А. Превращение ВЧК в «боевой отряд партии» / А.А. Пожидаев // Вестник Воронежского института МВД России. - 2008. - № 4. - С. 45-48.

9. Рогожин А.И. Всеукраинская ЧК в период иностранной военной интервенции и гражданской войны (конспект лекций) / А. И. Рогожин, Л. Н. Маймескулов; Харьковский юридический институт. - Харьков, 1964. - 70 с. - Библиогр. в подстроч. прим.

10. Чудакова М.С. Органы госбезопасности России: сравнительный анализ деятельности / Марина Станиславовна Чудакова // Вестник Томского государственного университета. - 2007. - № 304. - С. 111-117. - Библиогр.: с. 117.

11. Гилов В.В. Организационные формы участия граждан в охране общественного порядка в РСФСР в первые годы советской власти (1917-1925 гг.) / В. В. Гилов, И. В. Кацуба // Вестник Санкт-Петербургского университета МВД России. - 2007. - № 4 (36). - С. 21-24. - Библиогр.: с. 24.

12. Папырин В.В. Концепция «революционной законности» и особенности ее воплощения в политико-правовой жизни советской России в период НЭПа / В.В. Папырин // История государства и права. - 2007. - № 8. - С. 35-36. - Библиогр.: с. 36.

13. Камалова Г.Т. Законодательные акты как источник для изучения истории советских правоохранительных органов в годы НЭПа / Галина Тимофеевна Камалова // Вестник Южно-Уральского государственного универ-

ситета. - 2008. - № 2. - С. 12-19. - (Сер. «Право», вып. 13). - Библиогр.: с. 19.

14. Мозохин О.Б. Право на репрессии: Внесудебные полномочия органов государственной безопасности (1918-1953) : монография / Олег Борисович Мозохин. - М. : Кучково поле, 2006. - 480 с.

15. Котляр Ю.В. Селянство Півдня України: доба нової економічної політики (1921-1929 рр.) / Ю.В. Котляр ; Одес. нац. ун-т ім. І.І. Мечникова. - Одеса : ТОВ ВіД, 2004. - 354 с. - Бібліогр.: с. 304-338.

16. Дорошко М. Органи ВУЧК-ГПУ-НКВД у здійсненні контролю над компартійно-державною номенклатурою УСРР у 1920-1930-ті роки / Микола Дорошко // З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ. - 2003. - № 1 (20). - С. 50-59. - Бібліогр.: с. 59.

17. Марчуков А.В. Украинское национальное движение: УССР. 1920-1930-е годы: цели, методы, результаты / Андрей Владиславович Марчуков ; [отв. ред. В.В. Трепавлов] ; Ин-т рос. истории РАН. - М. : Наука, 2006. - 599 с. - Библиогр.: с. 573-584.

18. Караман В.Н. «...Доказательств нет, а посадить надо». Методы репрессивной политики ВКП(б) в 1930-е годы / Вадим Николаевич Караман // Россия и АТР. - 2004. - № 4. - С. 105-111.

19. Хаустов В.Н. Развитие советских органов государственной безопасности: 1917-1953 гг. / В.Н. Хаустов // Cahiers du Monde russe. - 2001. - № 42/2-3-4. - P. 357-374.

20. Постановление ЦИК и СНК СССР от 5 ноября 1934 г. № 22 «Об Особом Совещании при НКВД СССР» // Сборник законов СССР. - 1935. - № 11. - С. 84.

*Кульгавець Х.Ю.,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри господарсько-правових
дисциплін ЛДУВС
Надійшла до редакції: 17.05.2015*

УДК 34(091):347. «18/19»

АНАЛІЗ ОСНОВНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА ГЕТЬМАНЩИНИ ВІТЧИЗНЯНИМИ ІСТОРИКАМИ ПРАВА (XIX ст. - 20-і роки XX ст.)

Стецюк Б. Р.

У статті проаналізовано спадщину вітчизняних істориків права XIX ст. - 20-х років XX століття. Висвітлено їх внесок у дослідження процесуального права Гетьманщини.

Ключові слова: історія українського права, дослідники права, Гетьманщина, судочинство.

В статті проаналізовано наслідки отечественных историков права XIX в. - 20-х годов XX века. Освещен их вклад в исследование процессуального права Гетманщины.

Ключевые слова: история украинского права, исследователи права, Гетманщина, судопроизводство

The article represents analysis of the heritage of the Ukrainian historians of law of the 1800 s - 1920 s. Their contribution to the study of procedural law in Hetmanshchyna is given a thorough review.

Keywords: history of law of Ukraine, researchers of law, Hetmanshchyna, legal proceedings.

У період реформування правової системи в нашій країні актуальним стає вивчення вітчизняної правової спадщини. В історико-правовому аспекті особливо можна відзначити дослідження процесуального права Гетьманщини вченими XIX ст. - 20-х років XX ст. Значимість таких розробок пояснюється тим, що саме в цей період закладаються підвалини й починає формуватися процесуальне право на основі як власне українських звичаєво-правових традицій, так і на рецепції європейського права. Тому важливим є вивчення та аналіз наукової спадщини вчених, які присвятили свої праці дослідженню проблем процесуального права доби Гетьманщини.

На сьогодні відсутня єдина академічна робота з аналізу праць істориків держави і права України досліджуваного періоду. Щоправда, є окремі напрацювання, при-

© Б. Р. Стецюк, 2015